

גדרי מוקצה בשבת וביום טוב

מחלוקות רבי יהודה ורבי שמעון והפסק בשבת

ראה ערוך השולחן שח ז-ה

סוגי מוקצה שמודה רבי שמעון לאסור

- מוקצה בטלטול בעלי חיים (שבת מה, ב)
- מוקצה שדחאו בידיים כגון גרוגרות וצימוקים (שם)
- פירות שנשרו בשבת (רש"י ביצה כד, ב' אם יש')
- מוקצה מחמת חסרון כיס (שבת קנו, א)
- כלי שמלאכתו לאיסור לצורכו (תוספות שבת לו, א' הא ר"ש')
- נר של נפטא שמסריח ולא ראוי למלאכה אחרת (רש"י מו א' אבל בנפטא)
- דברים שאין תורת כלי עליהם כצורות ואבנים (שבת מו, א)
- נר שהודלק בערב שבת כיון שהוקצה למצוותו ובאותו זמן שהוא זולק אסור גם הנר כיון שהוא בסיס לשלהבת שהיא אסורה (ולגבי כל השבת נחלקו ראה להלן).

מחלוקות שהלכה בשבת להקל כרבי שמעון

- מוקצה מחמת מיאוס כגון נר של שמן שהודלק בחול. או שיפוד שתולין בו דגים (שבת קמ, ב. שו"ע שי א)
- פירות שלא מזומנים לאכילה כגון :
 - פירות העומדים לסחורה (תמרי דעסקא' שבת יט, ב)
 - פירות הנתונים באוצר שלא התחיל להסתפק מהם (שבת קכו, ב)
- דברים שהיו מוכנים לאדם ונהפכו ביום טוב מוכנים לכלבים, ויש בזה בחינה של נולד . כגון:

- בהמה שמתה בשבת ליתן לכלבים (ביצה ב, א)
- עצמות שנותרו מהבשר (שם)
- קליפות שנותרו מהפירות.

מחלוקת שהלכה בשבת להחמיר כרבי יהודה

- דבר שהיה מוקצה בבין השמשות. כגון נר שדלק בבין השמשות וכבה כבר. או כלי שהיו עליו אפרוחים בבין השמשות. שהלכה כרבי יהודה שמתוך שהוקצה לבין השמשות נעשה מוקצה לכל השבת. (שבת מג א בסופו בשם רבי אבהו)

מחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון ביו"ט

1. תלמוד בבלי מסכת ביצה דף ב עמוד א

ביצה שנולדה ביום טוב, בית שמאי אומרים: תאכל, ובית הלל אומרים: לא תאכל... השוחט חיה ועוף ביום טוב, בית שמאי אומרים: יחפור בדקר ויכסה, ובית הלל אומרים: לא ישחוט אלא אם כן היה לו עפר מוכן מבעוד יום. ומודים, שאם שחט - שיחפור בדקר ויכסה, שאפר כירה מוכן הוא.

גמרא. במאי עסקינן? אילימא בתרנגולת העומדת לאכילה וממילא אינה מוקצת ביום טוב - מאי טעמייהו דבית הלל שאוסרים? אוכלא דאפרת הוא! אלא בתרנגולת העומדת לגדל ביצים שכיון שאינה מיועדת לשחיטה היא מוקצה בעצמה - מאי טעמייהו דבית שמאי שמקלים? מוקצה היא! —

ומאי קושיא? דלמא בית שמאי לית להו מוקצה? ולכן די בזה שהתרנגולת ראויה לאכילה בשביל שלא תהיה מוקצה ולא צריך שהיא מזומנת לכך קא סלקא דעתין: אפילו מאן דשרי במוקצה - בנוולד אסר כלומר הסבירא להתיר את התרנגולת לא קיימת בביצה עצמה כיון שלא היה בדעת הבעלים שקיימת, מאי טעמייהו דבית שמאי שמתירים את הביצה אפילו אם נעמיד שמתירים את התרנגולת?

אמר רב נחמן: לעולם בתרנגולת העומדת לגדל ביצים, ודאית ליה מוקצה אית ליה נולד, ודלית ליה מוקצה לית ליה נולד, בית שמאי מקלים כרבי שמעון וממילא גם לא מחמירם בנוולד ובית הלל כרבי יהודה.

ומי אמר רב נחמן הכי? והתנן: בית שמאי אומרים: מגביהין מעל השלחן עצמות וקליפין לרוב הראשונים מדובר שראויות למאכל בהמה, והסבירא לאסור היא מצד 'נולד' שנעשה בהם שינוי ממאכל אדם למאכל בהמה ראה משנ"ב תצה, יז, ובית הלל אומרים: מסלק את הטבלא כולה ומנערה. ואמר רב נחמן: אנו אין לנו אלא בית שמאי כרבי יהודה, ובית הלל כרבי שמעון!

אמר לך רב נחמן: גבי שבת, דסתם לן תנא (משנה שבת קנו ב) כרבי שמעון, דתנן: מחתכין את הדלועין המיועדין למאכל אדם לפני הבהמה, ואת הנבלה שנתבלה בשבת ובין השמשות היתה מיועדת למאכל אדם לפני הכלבים - מוקים לה לבית הלל כרבי שמעון.

אבל גבי יום טוב דסתם לן תנא כרבי יהודה, דתנן (ביצה לא, א): אין מבקעין עצים להדלקה ביום טוב מן הקורות שעומדות לבנין ואפילו לא ולא מן הקורה שנשברה ביום טוב וכבר אינה ראויה לבנין, מוקים לה לבית הלל כרבי יהודה.

מכדי, מאן סתמיה למתניתין - רבי, מאי שנא בשבת דסתם לן כרבי שמעון, ומאי שנא ביום טוב דסתם לן כרבי יהודה? - אמרי: שבת דחמירא ולא אתי לזלולי בה - סתם לן כרבי שמעון דמיקל, יום טוב דקיל ואתי לזלולי ביה - סתם לן כרבי יהודה דמחמיר.

שיטות הראשונים במוקצה ביום טוב

יום טוב חמור משבת לענין מוקצה

2. רי"ף מסכת ביצה דף כב עמוד א

אשכחן לרבוותא דפסקי בהא מילתא לקולא ואמרי דסבירא לן כר"ש דלית ליה מוקצה וכדאמר רב נחמן [שבת י"ט ע"ב] עז לחלבה ורחל לגיזתה ותרנגולת לביצתה ותורא דרדיא ותמרי דעיסקא פלוגתא דרבי יהודה ורבי שמעון דר' יהודה אסר ורבי שמעון שרי וקאמרין דהלכתא כרבי שמעון.

ואנן לא סבירא לן הכי דכי איתמר הלכה כר"ש לענין שבת איתמר. והא דאמר רב נחמן עז לחלבה ורחל לגיזתה כו' לא קפסיק רב נחמן הלכה כחד מינייהו אלא הכי קאמר פלוגתא דר' יהודה ור"ש וכיון דקי"ל דבשבת סבירא לן כר"ש דלית ליה מוקצה וביו"ט כרבי יהודה ממילא שמעינן דה"מ דאינון עז לחלבה ורחל לגיזתה וכו' דכולהו ביום טוב אסירי ומילי דחזי מנהון למיכל מינה בשבת כגון תמרי דעיסקא שרי למיכל מינה בשבת.

3. רמב"ם הלכות יום טוב פרק א הלכה יז

כל שאסור לטלטלו בשבת אסור לטלטלו ביום טוב אלא לצורך אכילה וכיוצא בה, וכל שמותר בשבת מותר ביום טוב, ויש ביום טוב מה שאין בשבת איסור מוקצה שהמוקצה אסור ביום טוב ומותר בשבת מפני שיום טוב קל משבת אסור בו המוקצה שמא יבואו לזלול בו

ראוי לאוסרו משום דיו"ט קיל ואתי לזלזולי ביה הואיל ובשבת שרי ומדוחק קושיא זו הוצרך הר"ז הלוי ז"ל לומר דכי סתים לן תנא ביום טוב כרבי יהודה הני מילי במילי דמתסר בשבת כגון בקוע עצים מן הקורות אף על גב דלית לן מוקצה בשבת מכל מקום הבקוע מצד עצמו אסור בו ולפיכך אף על פי שבקוע עצים מוכנים מותר ביום טוב אנו אוסרים לבקע מן הקורות מדין מוקצה וכן הדין בתורא דרדיא שאסורין לשחטן ביום טוב משום מוקצה כיון שהשחיטה אסורה בשבת מצד עצמה אבל תמרי דעסקא וכיוצא בהן כיון דבשבת שרו דלית לן מוקצה אף ביום טוב שרו דליכא מידי דבשבת שרו וביום טוב אסור.

פסק השו"ע והרמ"א

9. שולחן ערוך אור"ח הלכות יום טוב סימן תצה סעיף ד

מוקצה, אעפ"י שמותר בשבת החמירו בו ביום טוב ואסורוהו .

הגה: ויש מתירין מוקצה אפילו ב"ט (טור בשם פוסקים); אבל נולד אסור, לדבריהם, אפילו בשבת. וכל מוקצה שאינו בעלי חיים, כגון אוצר של פירות ועצים, סגי כשיאמר: מכאן אני נוטל, ואין צריך שירשום.

10. פרי מגדים כללים בהוראת איסור והיתר אות ג

יש מקום עיון כשכותב הר"ב וי"א שחולקין על המחבר ולא הכריע לכתוב וכן עיקר וכדומה, אי נאמר דהלכה כהמחבר ומ"ש הר"ב וי"א לחלוק כבוד לאותה דיעה או שאר תירוצים כמו במחבר עיין בש"ך סי' רמ"ב. או נאמר דהר"ב לאפלוגי אהמחבר אתא אף שלא הכריע. וראיתי להש"ך ז"ל לקמן סי' ס"א אות י"ג ובסימן שט"ו אות ד' דכאן לא סיים הר"ב והכי הלכתא ולקמן סיים וע"ש בלבוש יע"ש הרי כל שלא הכריע הר"ב אין חולק אהמחבר. ומיהו עדיין צ"ע דשמא הר"ב ז"ל מדהביא י"א ודאי לחלוק בא ומה שלא הכריע הוא דספק הוא ובדאורייתא לחומרא ובדרבנן לקולא...

11. ראש יוסף מסכת שבת דף כט עמוד א

עוד רגע אדבר שם ... ולא הבינותי כעת לדידן וכפסק המחבר בתצ"ה דבי"ט נולד ומוקצה אסור כר' יהודה י"ט דקיל כו' א"כ גרעיני תמרה אף שראוין למאכל בהמה אסורים ב"ט דהוה נולד כדאמר בשמעתין כאן ועיין סימן תצ"ה בהג"ה ג"כ ולדידן ודאי קיי"ל מוקצה נולד ב"ט אסור אף דחזי לבהמה מוכן לבהמה לא הוה לאדם.

12. משנה ברורה סימן תצה ס"ק יז

(יז) לדבריהם וכו' - ואף דיש פוסקים שמתירין אף במוקצה דנולד הרמ"א לא רצה לתפוס כדעתם בזה אלא כאותן פוסקים דחמירין עכ"פ במוקצה דנולד וכתבו האחרונים דאף שבשבת נקטינן לעיקר להתיר אפילו במוקצה דנולד דלא כבעלי סברא זו מ"מ ביום טוב אין להתיר עכ"פ במוקצה דנולד ולפ"ז אין לטלטל עצמות שנתפרקו מן הבשר ביום טוב אף על פי שהן ראויין לכלבים מפני שאתמול כשהיו מחוברין לבשר היו ראויין גם לאדם והוי נולד:

אין חילוק בין יום טוב לשבת ובכולם פוסקים כרבי שמעון

4. תלמוד בבלי מסכת ביצה דף לג עמוד א

חזרא ענף עץ שהוא חד כקוץ, וראוי לתקעו בצלי כמין שפוד ולצלוח בו, רב נחמן אסר ורב ששת שרי. ברטיבא - כולי עלמא לא פליגי דאסור, כי פליגי - ביבשתא. מאן דאסר, אמר לך: לא נתנו עצים אלא להסקה. ומאן דשרי, אמר לך: מה לי לצלות בו, מה לי לצלות בגחלתו.

איכא דאמרי: ביבשתא - כולי עלמא לא פליגי דשרי, כי פליגי - ברטיבא. מאן דאסר - דלא חזי להסקה, ומאן דשרי, אמר לך: הא חזי להיסק גדול.

והלכתא: יבשתא - שרי, רטיבא - אסור שאינו לטלטלו אפילו להסקה.

5. רא"ש מסכת ביצה פרק ה סימן יד

סתמא דהש"ס לא מפליג בין שבת ליום טוב ולא אשכחן דמפליג אלא רב נחמן נדחק לחלק להעמיד אוקימתא דידה. אבל לשאר אמוראין אין צריך לחלק ולא חיישינן להך לישנא דקאמר מכדי מאן סתמיה למתניתין רבי מ"ש בשבת דסתם לן כר"ש ומ"ש ביום טוב דסתם לן כרבי יהודה. דבכמה דוכתי חזינן דפליגי סתמי אהדדי.

6. רש"י מסכת ביצה דף לג עמוד א

והלכתא כו' - הך הלכתא אליבא דמאן דאית ליה מוקצה אקבע, אבל אנן כרבי שמעון סבירא לן, בין במוקצה בין בדבר שאינו מתכוין, וכרבי יהודה במכשירי אוכל נפש - וכולוהו שרו: בין חזרא, בין סמיכת קדרות והקפת חביות ומדורות וקדרה, וכל האמוראים שאסרו את אלו למעלה - תלמידי דרב הוו, ורב סבר לה כרבי יהודה במוקצה, ואנן קיימא לן כרבי שמעון. וכן דעת הראש ביצה ה, יד בשם ר"י ור"ת

החילוק הוא בין מוקצה לנולד ולא בין שבת ליום טוב

7. ספר הלכות גדולות סימן טז - הלכות יום טוב עמוד ריא

ואף על גב דבמוקצה הלכה כרבי שמעון דשארי, נולד אסיר, כגון מאנא דמיתבר ביומא טבא אסיר לאוקדיה ולמיפא ובשולי ביה דהוה ליה נולד, דדרש רבא (ביצה לג א) אשה לא תכנס לבין העצים שמיעדים להסקה ליטול מהן אוד לחתות בו את התנור משום דקמתקנא מנא ביום טוב אסיר. וכן להפך אוד שנשבר ביום טוב אין מסיקין בו ביום טוב, לפי שמסיקין בכלים ואין מסיקין בשברי כלים שנשברו ביום טוב, דהוה ליה נולד ואסיר. וביצה דמיתילדה ביום טוב אסיר למיכלה, ולא מיבעיא לאוכלה דהיא אסירה אלא אפילו לטלטולה נמי אסירה. (וכן כתב הטור בשם ר"ת וכן כתב הפרישה בשם הרש"ל ואפילו לגבי שבת.

מוקצה נאסר ביום טוב רק כשהוא כרוך במלאכה אחרת

8. ר"ן (על הרי"ף) מסכת ביצה דף כב עמוד א

ומיהו איכא למידק דהואיל ובשבת שרי אית לן למישריה נמי ביום טוב דהא אמרינן במכילתין פרק יום טוב שחל [דף יח א] גבי מטבילין אדם בשבת דכיון דבשבת שרי משום דלא מיחזי כמתקן דנראה כמיקר אף ביה"כ נמי נהי דליכא למתלי במיקר משום דרחיצה אסורה ביה אפ"י הכי שרי דליכא מידי דבשבת שרי וביו"כ אסור וקל וחומר הדברים השתא טבילה דמיתסרא מדינא ביה"כ שרינן לה משום דבשבת שרי קל וחומר למוקצה מעתה שמותר ביום טוב מן הדין שאין